

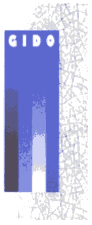
Rapport Evaluatie

Duurzaam Rendement

Praktijkproject Zilte Proeftuin Texel

In opdracht van: Transforum, de heer R. Eweg
Uitvoering door: GIDO Management Bureau, de heer T. Winkler
In samenwerking met: Stichting Donatus, de heer M. van Rijsselberghe

d.d. 10-02-2010

1 Aanleiding project Zilte Proeftuin Texel

Vanuit de GIDO stichting zijn duurzame, gebiedsgerichte projecten begeleid. Een van de conclusies was dat duurzame investeringen/ingrepen een meerwaarde opleveren, vaak niet alleen voor de investeerder zelf. Die meerwaarde kan omgezet worden in rendementen, wat weer de basis kan vormen voor innovatieve financierings constructies. In samenwerking met VROM, programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling, de VVM en Vereniging Stadswerk werkt GIDO dat verder uit onder de noemer "Duurzaam Rendement".

Naar aanleiding van deze rendement benadering heeft TransForum gevraagd het Praktijk Project Zilte Landbouw op Texel (Mark van Rijsselberghe, stichting Donatus) te evalueren.

Centraal in dit project staat de Zilte Proeftuin op Texel met als vraagstelling:

1. wat zijn de kenmerken van het project en binnen welke context moet dit gezien worden
2. in welke fase van ontwikkeling van onderzoek naar productie verkeert dit project
3. voor welke uitdagingen en belemmeringen staat het project
4. welke oplossingsrichtingen ontstaan vanuit de Duurzaam Rendement benadering
5. hoe ziet een financieringsconstructie op basis van Duurzaam Rendement er uit

2 Conclusies evaluatie

Hoofdconclusie

Duurzaam Rendement gaat uit van waardecreatie in en met de omgeving, in een gebied.

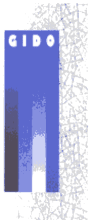
De conclusie is dat Zilte teelt duidelijk waarde heeft voor een onderneming en de publieke organisaties met belangen in een gebied. Daar is in geval van Zilte Texel geen sprake van, het project is niet direct gekoppeld aan een probleem gebied. Dat zou wel het geval zijn wanneer het Texel project gekoppeld wordt aan andere gebiedsprojecten in Nederland waar verzilting een vraagstelling is zoals b.v. het Afsluitdijk project of gebieden in Noord- en Zuid-Holland.

Perspectief voor vraagstelling project Zilte Teelt

De vraagstelling van het project Zilte Teelt is de financiering van onderzoek in de huidige fase, voorafgaand aan de productie. Er is vanuit Duurzaam Rendement wel een oplossing voor deze vraagstelling. Allereerst helder maken welke rendementen Zilte Teelt heeft voor een gebied met verzilting. Vervolgens het Texel project onderdeel uit laten maken van gebiedsprojecten met verzilting als vraagstelling (b.v. Afsluitdijk). Deze gebieden vormen tezamen het risico fonds Zilte Teelt (revolving fund). Daarin kan ook b.v. het Waddenfonds participeren. Vanuit het fonds wordt geïnvesteerd in het project Zilte Teelt Texel. Het project levert kennis op die teruggaat naar het fonds en deze kan gebruiken als investering in bedrijven die Zilte Teelt gewassen gaan produceren.

Wie doet de eerste stap naar de oplossing

Er zijn in dit kader drie partijen te benoemen om deze oplossing te bewerkstelligen. Normaal gesproken is dat de ondernemer die straks profijt gaat hebben van de productie en verkoop. Dat lijkt bij het Texel project de Stichting Donatus, maar deze is alleen de innovator en onderzoeker. De toekomstige ondernemers in andere gebieden zijn niet bekend.

Dan is er de provincie die vanuit een breed belang de regie over de deel belangen (waterschap, RWS, gemeenten, toekomstige ondernemers, landbouwers) kan voeren.

Omdat deze vraagstelling provincie overstijgend kan zijn (naast Afsluitdijk ook gebieden in andere provincies) en omdat de Duurzaam Rendement benadering innovatief kan ook de Rijksoverheid trekker zijn. In onderhavig geval een combinatie van Economische Zaken en LNV.

Uitdagingen algemeen

Geconcludeerd wordt dat er bij de Duurzaam Rendement benadering veel partijen profijt kunnen hebben. De vraag is dan waarom het in de praktijk nog weinig gebeurt. De oorzaak daarvan is de benadering van kosten zonder dat naar baten gekeken wordt. Verder wordt er nauwelijks breder naar een gebied gekeken.

Normaal gesproken worden dergelijke initiatieven geholpen door subsidies. Vanuit Duurzaam Rendement wordt gepleit voor ook een andere benadering. Het gaat daarbij om participatie, investeringen, rendementen, risico fondsen. Veel projecten lenen zich daarvoor en kunnen daardoor sneller van de grond komen.

Overige conclusies

Conclusies context en belang:

- verzilting is op een aantal plaatsen in Nederland op enig moment niet meer tegen te houden; verzilting ook internationaal vraagstuk
- waterschappen, landbouwers/LTO beginnen nu heel langzaam en mondjesmaat de noodzaak van adaptatie van verzilting en veranderingen te accepteren
- ontzilten wordt steeds kostbaarder en verzilte gebieden hebben weinig economische waarde waardoor (een) economische waarde(n) voor verzilte gebieden van belang is

Conclusies kansen:

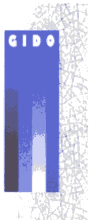
- verzilting vergt mogelijk aanpassingen in bestaande gewassen, en biedt ook kansen voor nieuwe gewassen
- vanuit de proeftuin op Texel is onderzoek gedaan naar de marktpotentie voor afzet van zilte gewassen, met een positief resultaat
- er liggen kansen op economisch, innovatief en kennis gebied, zowel in Nederland als wereldwijd, mogelijk te etaleren via de Floriade 2012

Conclusies belemmeringen

- er lopen een aantal verziltingsprojecten en het merendeel van het onderzoeksgeld wordt besteed aan wetenschappelijk/technisch onderzoek
- qua aandacht en financiering valt een gat na het wetenschappelijk onderzoek, terwijl de uitdaging ook ligt in het vervolg: onderzoek naar het praktisch/economisch haalbaar maken van het gehele productie proces

Conclusies uitdagingen:

- het gebiedsperspectief (voor meer actoren rendement, daarmee basis voor gemeenschappelijke investering)
- hoe het "gat" te dichten na fase van wetenschappelijk/technisch onderzoek: het financieren van de economische en productie voorbereiding en onderzoek

3 Resultaten evaluatie

3.1 Kenmerken en context

Op basis van de gesprekken met verschillende actoren (zie bijlage 1) en de literatuur (zie bijlage 2, voor wat betreft de economische waarde zie met name de in blauw aanmerkte artikelen) is gekeken naar de (economische) potentiële waarde van zilte teelt.

Zilte teelt wordt in de hiërarchie van klimaatdoelstellingen op het hoogste niveau gezien als een stap in het bereiken van die doelstellingen. Daarbinnen speelt immers de vraagstelling van wateroverlast en de (vooral kosten van) verzilting van vruchtbare gebieden. Zilte teelt kan plaatsvinden op verzilte gronden zonder dat kosten voor ontzilting behoeven te worden gemaakt.

Zo kan Zilte teelt een toegevoegde waarde zijn als instrument bij het haalbaar maken van de klimaat doelstellingen omdat de gewassen een economische waarde kunnen hebben, daarmee de verzilte gronden een economische waarde geven en de beheer kosten van de gebieden kunnen verlagen.

Daarmee kan de haalbaarheid van de klimaatdoelstellingen worden verbeterd. Zilte teelt heeft daarmee zowel waarde voor ondernemers als voor de maatschappij. Daarnaast kan zilte teelt ook een rol spelen bij de voedselvoorziening, in Nederland maar vooral elders in de wereld.

3.2 Fase van ontwikkeling project Zilte Teelt Texel: er precies tussen in

Tot nu toe is onderzocht de levensvatbaarheid van de zilte gewassen op kleine schaal en de aantrekkelijkheid als te verkopen product. Beide met positief resultaat. Nu komt de fase waarin productie op grotere schaal onderzocht wordt. Welke biologisch technische (b.v. ziektes) en productie technische (b.v. bij het oogsten) vraagstukken zijn bij productie op grote schaal op te lossen voordat sprake kan zijn van commerciële productie.

Het project verkeert daarmee tussen twee fasen.

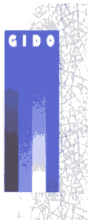
Aan de ene kant het zuiver wetenschappelijk onderzoek naar de aard van zilte gewassen. Die fase is nu grotendeels achter de rug.

Aan de andere kant de start van het productie- en verkoop proces. Het moment dat de winst gemaakt kan gaan worden en de aanloop investeringen terugverdiend.

3.3 Uitdagingen en belemmeringen

Probleemstelling: voor de “tussenfase” van het project zijn investeringen nodig. Uit ervaring bij de geïnterviewden en nader onderzoek blijkt dat voor projecten “er tussen in” (vrijwel) geen subsidies bestaan. Verder blijken weinig partijen geneigd tot voorfinanciering op basis van potentiële maatschappelijke opbrengsten waarbij het onduidelijk is wat de return op de gedane investeringen is.

In het geval van Zilte Teelt in algemene zin ligt dat mogelijk anders. Zowel de zilte gewassen als de verzilte grond/gebied kunnen een economische waarde krijgen. De eigenaren dan wel de beheerders van deze gebieden zijn over het algemeen publieke organisaties (gemeenten, waterschappen, provincies). De productie van gewassen en het beheer van de gebieden (al dan niet gecombineerd) zijn dan de financiële waarden die in een financieringsconstructie kunnen worden meegenomen. Daarmee vertegenwoordigt zilte teelt een potentiële economische waarde, welke in algemene

zin voor de Zilte Teelt en specifiek voor proeffase van het Texelproject nu al gedeeltelijk verzilverd kan worden.

De uitdaging is gelegen in:

- de opbrengsten helder krijgen, in een breder perspectief (gebied en omgeving)
- de belanghebbenden gekoppeld aan de opbrengsten
- de opbrengsten zodanig vertaald dat ze binnen de financiële huishouding van de belanghebbenden meegenomen kunnen worden

3.4 Zilte teelt als business case vanuit Duurzaam Rendement.

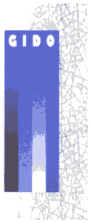
De vraagstelling is in hoeverre er sprake kan zijn van een business case Zilte Teelt van waaruit investeringen in de “tussenfase” van het Texel project gedaan kunnen worden. Daarbij hebben wij onderscheid gemaakt tussen:

1. de ondernemersvraagstelling in enge zin: is het verantwoord voorinvesteringen te doen in de kosten van de “tussenfase” en hoe weeg je de financiële risico's
2. duurzaamheids vraagstelling in brede zin: bestaan er andere belanghebbenden bij de investering van de ondernemer en kunnen deze belanghebbenden risicokapitaal verschaffen dan wel mede garant staan voor financiële risico's

Vanuit Duurzaam Rendement kijken we voornamelijk naar de 2^e= duurzaamheids vraagstelling en laten de ondernemersvraagstelling daar onderdeel van uitmaken.

Op basis van de paragrafen 3.1 (*Kenmerken en context*) en 3.2 (*Fase van ontwikkeling project Zilte Teelt Texel: er precies tussen*) kan geconcludeerd worden dat Zilte Teelt een breder maatschappelijk perspectief krijgt wanneer het in de context van specifieke gebieden geplaatst wordt met als eigenschap de aanwezigheid van dreigende verzilting. In dit kader is de bedreiging:

- de verder oplopende kosten voor het ontzilten van het gebied (doorspoelen) om daarmee het gebied bruikbaar te houden
- de toenemende kosten voor het onderhoud en beheer van het gebied met de verzilte bodem zonder dat daar baten tegenover staan

Stap 1 Duurzaam Rendement: wat zijn de rendementen voor welke belanghebbenden

Bij duurzaam rendement wordt bekeken welke opbrengsten een rendement zijn, hoe dat rendement eruit ziet, voor wie en met welke impact op de financiële huishouding van de betreffende belanghebbende.

Op gebiedsniveau zijn de volgende belanghebbenden van Zilte Teelt met rendementen:

	Duurzaam Rendement Zilte Teelt		Effect op		
	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Investering</i>	<i>Exploitatie</i>	<i>Balans</i>
1	Zilte Onderneming i.o.	Investering	+		
		Winst		+	
		Waarde			+
2	Provincie	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	
3	Rijks Waterstaat	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	
4	Waterschap	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	
5	Gemeente(n)	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	
		Werkgelegenheid		+	
		Additionele inkomsten		+	
6	Gebieds Economie	Winst		+	
	(nieuwe bedrijvigheid)	Werkgelegenheid		+	
		Waarde			+

Per belanghebbende wordt hieronder een nadere toelichting gegeven op de voor hen relevante rendementen.

Ad 1 toelichting bij Zilte Onderneming

	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Investering</i>	<i>Exploitatie</i>	<i>Balans</i>
1	Zilte Onderneming i.o.	Investering	+		
		Winst		+	
		Waarde			+

Bij de Zilte Onderneming zijn positieve effecten te verwachten op:

- investering. Als meer partijen gezamenlijk investeren dan wel een investering ook voor andere productie bestemd is (onderhoud, toerisme) dan zal de netto investering die drukt op de zilte teelt afnemen
- winst. Omdat meer productie gemaakt kan worden kan de winst verhoogd worden en het benedenwaartse risico (b.v. een jaar minder oogst) verminderd worden
- een bedrijf met een hoogwaardig product waar veel vraag naar is (zilte groenten) gecombineerd met meerdere producten waardoor risico's gespreid zijn vertegenwoordigt een hogere waardering op de balans

Ad 2 toelichting bij Provincie

	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Investering</i>	<i>Exploitatie</i>	<i>Balans</i>
2	Provincie	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	

Bij de Provincie, indien belanghebbende, zijn positieve effecten te verwachten op:

- in een aantal gevallen is een provincie betrokken bij investeringen in gebieden en bij gezamenlijke investeringen zijn deze altijd lager
- dan wel bij het onderhoud en beheer van die gebieden, waardoor de kosten daarvoor lager worden

Ad 3 toelichting bij Rijks Waterstaat

	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Investering</i>	<i>Exploitatie</i>	<i>Balans</i>
3	Rijks Waterstaat	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	

Bij Rijks Waterstaat, indien belanghebbende, zijn positieve effecten te verwachten op:

- het merendeel der verziltingsgebieden ligt binnen de verantwoordelijkheid van RWS, en zij staan daarbij mede voor de kosten van aanleg, welke gezamenlijk lager uit kunnen vallen
- dat zelfde geldt voor de kosten van onderhoud en beheer

Ad 4 toelichting bij Waterschap

	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Investering</i>	<i>Exploitatie</i>	<i>Balans</i>
4	Waterschap	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	

Bij het Waterschap, indien belanghebbende, zijn positieve effecten te verwachten op:

- wat bij provincie en RWS staat beschreven geldt ook voor het waterschap. Maar in nog sterkere mate vanwege de huidige investeringen ten behoeve van het schoon spoelen van gebieden

- het schoon blijven houden van de gebieden brengt hoge exploitatie kosten met zich mee. Deze kunnen worden verlaagd of geheel wegvallen.

Ad 5 toelichting bij Gemeente

	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Invester ing</i>	<i>Exploita tie</i>	<i>Balans</i>
5	Gemeente(n)	Kosten aanleg	+		
		Onderhoud en beheer		+	
		Werkgelegenheid		+	
		Additionele inkomsten		+	

Bij de Gemeente, indien belanghebbende, zijn positieve effecten te verwachten op:

- ieder gebied valt altijd onder enige gemeente, waardoor zij betrokken is bij kosten voor aanleg en beheer, en zo kan mee profiteren van de gezamenlijke investering
- een groter belang is gelegen bij het creëren van arbeidsplaatsen wat een positief effect heeft op werkeloosheidsuitgaven. Dat positieve effect is groter omdat het niet alleen effect heeft op dat ene bedrijf maar ook versterkend werkt naar andere bestaande en nieuwe bedrijven
- hogere winsten, meer bedrijvigheid en meer waarde van bedrijven en hun grond leveren meer inkomsten op (hogere gemeente belastingen)

Ad 6 toelichting bij Gebieds Economie/Algemeen omgeving

	<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Invester ing</i>	<i>Exploita tie</i>	<i>Balans</i>
6	Gebieds Economie	Winst		+	
	(nieuwe bedrijvigheid)	Werkgelegenheid		+	
		Waarde			+

Bij de Gebieds Economie/Algemeen omgeving, indien belanghebbende, zijn positieve effecten te verwachten op:

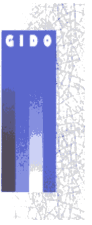
- niet alleen de gemeente maar ook de regio kan profiteren van meer bedrijvigheid, werkgelegenheid en waarde van het gebied

Daarnaast zijn er andere organisaties en bedrijfstakken die kunnen gaan profiteren van ontwikkeling zilte teelt:

Duurzame Ontwikkeling Zilte Teelt		Positief effect op		
<i>Belanghebbenden</i>	<i>Rendementen</i>	<i>Invester ing</i>	<i>Exploita tie</i>	<i>Balans</i>
Toeleveranciers (keten)	Winst		X	
Afnemers (keten)	Winst		X	
Waterleidingbedrijven	Kosten		X	
LTO	Belang			X
Wetenschap	Onderzoek		X	

Attentiepunt 1

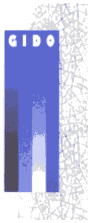

De uitdaging is om alle rendementen in beeld te krijgen, gekoppeld aan de belanghebbenden.

Advies Stap 1 in kader van project Texel

Deze stap is nooit gemaakt. En als stap heeft het ook weinig toegevoegde waarde omdat dit project tot doel heeft om in algemene zin aan te tonen dat Zilte Teelt levensvatbaar is. Het is niet gekoppeld aan een specifiek gebied waar de verzilting een probleem is.

Stap 2 Duurzaam Rendement: rendementen berekenen

Onder Stap 1 is aangegeven welke rendementen mogelijk zijn bij Zilte Teelt. Dat zal overigens ook afhankelijk zijn van het specifieke gebied waar verzilting een vraagstuk is en het Zilte Teelt bedrijf gevestigd wordt.

Er zijn methodes om die rendementen door te rekenen. De MKBA (Maatschappelijke Kosten Baten Analyse) en KBA (Kosten Baten Analyse) worden hierbij veelal als methodes gebruikt blijkt uit de literatuur en de gesprekken. Met de gehanteerde methodes worden de generieke waarden berekend.

Met behulp van dergelijke misschien vereenvoudigde methodes kan iedere belanghebbende uitrekenen wat haar rendement is. De uitdagingen voor met name de overheden zijn:

- kunnen de berekende lagere investeringen of exploitatiekosten “geïsoleerd” worden en vrijgemaakt om elders te besteden, en dan ook nog samen met andere, soms ook particuliere, partijen
- soms zijn investeringen hoger dan normaal maar worden met winst terugverdiend in de exploitatie. Hoe kan de overheid die normaal volledig gescheiden budgetten combineren

Attentiepunt 2

De uitdaging zit erin de methodes zodanig te gebruiken dat uitgerekend kan worden hoeveel de bespaarde beheerkosten voor een specifieke belanghebbende in de toekomst zijn en hoe hij deze besparingen in kan zetten als basis voor een (mede) investering.

Advies Stap 2 in kader van project Texel

Deze berekeningen zijn in het kader van deze evaluatie niet gemaakt, daar is een evaluatie niet het geschikte middel voor. Onderzocht is waar de kansen liggen en in hoeverre deze kansen volgens de geraadpleegde literatuur en deskundigen als realistisch worden beschouwd.

Verder heeft berekenen in kader van project Texel geen zin omdat Texel niet over een specifiek gebied gaat maar een generiek ontwikkel project is.

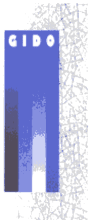
Stap 3 Duurzaam Rendement: rendementen waarderen

Als de rendementen in beeld zijn dienen de belanghebbenden die in de matrix benoemd staan bij elkaar gebracht te worden en via een gezamenlijk proces van “waarderen” tot een gemeenschappelijk gebieds ontwikkelplan gebracht te worden. Met Zilte Teelt als onderdeel van dat plan.

Advies Stap 3 in kader van project Texel

Omdat in het project de eerste stap (rendementen en belanghebbenden) heeft ontbroken is op deze wijze ook geen sprake geweest van gestructureerd “waarderen”. Tevens vindt het project niet in een specifiek gebied plaats, maar is in eerste instantie opgezet als uitdaging om met Zilte Teelt toegevoegde waarde te kunnen leveren.

Dat wil niet zeggen dat er geen brede waardering voor het project is. Alom wordt nut en noodzaak onderkend. Veel organisaties en personen zijn in Texel op bezoek geweest. De projectleider Mark van Rijsselberghe wordt overal gevraagd waar een bijeenkomst over verzilting wordt gehouden.

Alle waardering bleek alleen niet voldoende voor de waardering in termen van financiering vervolgonderzoek voor tussenfase. Tijdens het onderzoek zijn wij overigens wel gestuit op een mogelijkheid voor financiering van het onderzoek, via het per 1 januari vernieuwde Waddenfonds (zie pagina 9).

Verder constateren wij dat over het onderwerp verzilting en in verlengde daarvan Zilte Teelt bijeenkomsten worden gehouden. De provincie Friesland is in de personen Frederik de Vries, Sonja Busch en Truus Steenbruggen bezig in kader van project Afsluitdijk om ook kennis over zilte landbouw te vergaren, ook komt er workshop eind 2009 begin 2010..

Het Van Hall instituut (via Hendrik Boekhoud is daar samen met Willem Brandenburg (Wageningen UR/PRI) mee bezig. Twee studenten zijn aan de gang met onderzoek economische haalbaarheid (exploitatiebegroting) en een student met onderzoek voor zilte landbouw proef in Dongeradeel. Zij zetten in op zilt bestendig bedrijf in plaats van zilt bedrijf.

Ons voorstel inzake de procesarchitectuur rond project Texel is om in te steken op die bijeenkomsten en daar heel gericht de punten van rendement en belanghebbenden (zie ook Attentiepunt 1) en de waarde (zie ook Attentiepunt 2) boven tafel te krijgen.

Tevens is dat een goede gelegenheid om invulling te geven aan het gezamenlijk “waarderen” van de rendementen. En het daarbij verkennen van het gemeenschappelijk belang en de mogelijkheden van een gemeenschappelijke financiering. Dat betekent dat de belanghebbenden zoveel als mogelijk aan tafel dienen te zitten.

Stap 4 Duurzaam Rendement: rendementen activeren

Bij de evaluatie wordt geïnventariseerd welke mogelijkheden er zijn om tot financiering van de huidige fase te komen. De meest voor de hand liggende weg is de subsidie. Tijdens het onderzoek is geconstateerd dat financiering/subsidiering van een tussenfase moeilijk zo niet onmogelijk is. Toch blijkt er recent een nieuwe mogelijkheid te zijn ontstaan, speciaal voor gebieden in Noord Nederland rond het Waddengebied.

Er is een nieuwe regeling van het Waddenfonds ontwikkeld, die nu juist een oplossing op kan leveren voor financiering van een tussenfase bij Zilte Teelt:

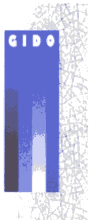
Programma 12: Verduurzaming landbouw Icoonproject
Probleemschets

De landbouw is een belangrijke economische drager in het Waddengebied. Door schaalvergroting in de landbouw en verzilting van landbouwgebieden is het soms lastig de economische belangen van de landbouw en de belangen voor natuur en landschap op elkaar af te stemmen. Een duurzame landbouw, die economisch levensvatbaar is, maar waarbij de druk op natuur en landschap wordt teruggedrongen is gewenst.

Een transitie in de landbouw naar gewassen die beter opgewassen zijn tegen de verdergaande verzilting in het gebied is gewenst. Onderzoek naar en pilotprojecten met deze zilte teelten zijn nodig om in de toekomst grootschalige teelt van deze gewassen mogelijk te maken en de druk op de natuur de laten afnemen.

Onder het programma Verduurzaming Landbouw worden projectvoorstellen gehonoreerd die bijdragen aan een economisch levensvatbare landbouw en die de druk van de landbouw op natuur en landschap vermindert, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van zilte teelten.

DLG Noord wordt de uitvoerder van deze nieuwe/aangepaste regeling. EZ Noord krijgt ook belangrijke zeggenschap in het geheel.

Advies Stap 4 in kader van project Texel

Duurzaam Rendement heeft een brede scope. Het gebied is daarbij van groot belang en kan van grote toegevoegde waarde zijn. Al eerder is geconstateerd dat project Texel niet direct gelinked kan worden aan een specifiek gebied waar verzilting en meerdere belanghebbenden een rol spelen. Dat betekent ook dat de vraagstelling van project Texel, (voor) financiering van “tussenfase” onderzoek, niet direct opgelost zou kunnen worden met een innovatieve financierings constructie gebaseerd op Duurzaam Rendement.

Niet direct, maar wel indirect. Dat vergt wat hersengymnastiek. Maar vooral ook bereidheid van met name publieke partijen om een voorinvestering te doen in Zilte Teelt. Dan moet niet alleen de gedachte overheersen dat op de lange termijn de kans op return on investment ontstaat voor een overheid en dat een overheid eraan bijdraagt dat winstgevende ondernemingen kunnen ontstaan. Maar ook het besef dat de overheid daar zelf direct profijt van heeft: naast ROI ook opbrengsten zoals meer en betere werkgelegenheid, lagere beheer kosten, etc. Een andere drempel die genomen moet worden is de bereidheid van overheden om over te stappen van subsidies naar fondsen en participatie.

De constructie zou er als volgt uit kunnen zien.

Er wordt een “Zilte Teelt” fonds opgericht. Daarin worden ondergebracht middelen voor:

- financiering tussenfase project Texel, in combinatie met mogelijk elders lopende, qua doelstelling en thema (zilte gewassen) vergelijkbare, projecten
- kosten beheer van het fonds
- opstart fonds voor zilte teelt bedrijven
- kosten voor vermarketing van de economische en maatschappelijke waarde van Zilte Teelt
- kosten additioneel onderzoek

Dit fonds wordt gevoed door organisaties uit de matrix, met daaraan toegevoegd de ministeries van LNV, EZ en VROM. Deze ministeries kunnen ook via b.v. het Waddenfonds bijdragen.

Voor LNV ligt er de kans om te investeren in het kader van de Floriade 2012, om zorg te dragen voor een bijzondere exposure van Nederland in het buitenland.

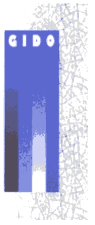
Voor VROM ligt er de link naar de klimaat doelstellingen en de fondsen die in dat kader zijn opgericht.

De basis voor ieders bijdrage dient uitgerekend te worden aan de hand van het rendement voor een ieder, evenals de mate waarin iedere organisatie op den duur haar ROI krijgt.

In dit kader wordt het begrip subsidie vervangen door rendement- en risicofinanciering. In het worst case scenario is een investeerder al het geïnvesteerde vermogen kwijt. In het beste geval krijgt de organisatie haar investering terug met rendement. De rendementen komen uit:

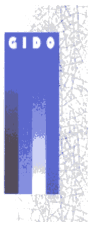
- het eigen financiële en kwalitatieve voordeel dat iedere organisatie daarbij heeft
- de vergoedingen die ondernemers en “gebieden”, die gebruik willen maken van de ontwikkelde kennis, betalen

Het zou een mogelijkheid zijn om de Stichting Donatus als fondsbeheerder aan te wijzen, zij zijn immers de voorloper en trekker van de Zilte Teelt. Hoewel toezicht

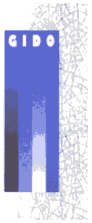
adequaat moet worden georganiseerd dient een zodanige constructie te worden opgezet dat de procedures de innovatie niet mogen belemmeren.

In de gebieden waar Zilte Teelt een belangrijk onderdeel van de gebiedseconomie wordt kan ook breder gekeken worden naar de versterking en verdere verduurzaming van de betreffende onderneming. Dat kan geschieden door andere duurzame economische dragers te koppelen aan de betreffende onderneming. In bijlage 5 staat beschreven welke mogelijkheden daartoe door Innonet zijn onderzocht.

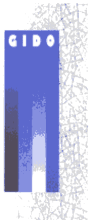
Bijlage 1 Overzicht gesproken met:

Naam	Organisatie	Mail	Telefoon
Frederik de Vries	Provincie Friesland	fvi@tg.nl	+3161377324 9
Sonja Busch	Provincie Friesland	s.busch@fryslan.nl	+3158292535 5
Hendrik Boekhoud	Van Hall Instituut	hendrik.boekhoud@wur.nl	+3158284616 2
Puck Bonnier	Ministerie LNV	p.bonnier@minlnv.nl	+3170378512 1
Luuk Klomp	Ministerie EZ	l.klomp@minez.nl	+3170379795 8
Henk Docter	Ministerie EZ	H.Docter@minez.nl	+3170379745 3
Jelte Rozema	VU	Jelte.rozema@falw.vu.nl	+3120598705 5
Vincent Kuypers	Alterra/WUR	Vincent.kuypers@wur.nl	+3131748641 7
Charles van Schaik	Innovatie netwerk	c.m.van.schaik@innonet.agro.nl	+3170378446 9
Pepik Henneman	Urgenda	pepik@meneerdeleeuw.nl	+3162346838 1
Arjen de Vos	VU		+3162474971 4
Pieter Boone	DLG	p.boone@minlnv.nl	+3165240109 6
Freddy Dekkers	NWP	f.dekkers@nwp.nl	+3161397000 6
Mark van Rijsselberghe	Stichting Sint Donatus	amjadvies@planet.nl	+3165132795 1

Bijlage 2 Overzicht artikelen/nota's:

Titel	Schrijver	Datum
Activiteiten Imares voor Zilte Landbouw	Willem van Duin	14-11-2008
Aanvraag subsidie Waddenfonds		24-9-2007
Aanvraag subsidie Transforum	M. van Rijsselberghe	5-2-2009
Verslag zilte landbouw Texel	M. van Rijsselberghe	11-2008
Uren en kosten begroting Zilt Zaaien		13-3-2009
Opschalen lukt alleen als ...	Syscope	
Kringloop Regionaal Sluiten	Syscope	
Commerciële analyse Zilte proeftuin/ + Samenvatting	Innonet/C. Van Schaik	9-2008
Groente met een snufje zout	In Business	16-6-2009
Monitoring zoutwaterintrusie	TNO rapport	2-6-2006
Crops for a salanised world	Science/J. Rozema	5-12-2008
Indicatie baten delta in zicht	Louisse Consulting	3-2005
De betekenis van het EU groenboek klimaatadaptatie voor Nederland	MNP	11-2007
Verzilting en waterbehoefte		
Verslag werkbespreking VU Amsterdam 2008		
Voortgangsverslag 2008	M. van Rijsselberghe	
Bijlage 1 Achtergrond verzilting en samenvatting relevante onderzoeken		
Oplossingsrichtingen voor de zoetwaterproblematiek	Raad voor het landelijk gebied	
Het zoete en bittere van verzilting	H2O/RWS	9-2008
Verzilting: beleidsprobleem in wording	IVM/VU/H2O/RWS	
Van zoute vijand naar zilte vriend	CSO/CLM	29-12-2008
Zoetwaterverkenning Zuid-Holland Zuid	Provincie Z-Holland	16-6-2009
Verzilting bedreigt continuïteit land- en tuinbouw Zuidwesten	AGD.NL/LTO	18-6-2009
Brief College Rijksadviseurs		8-9-2009
Zilte perspectieven	Innonet	2003
Voortgangsverslag Zilte Landbouw Texel 2007	J. Rozema	2007
KRW: disproportionele kostenniet aantoonbaar zonder analyse van baten	H2O/Vereniging Natuur monumenten	2007
Geld als water	Tripleee	
Stowa rapport handreiking regionale mkba	Stowa	

Bijlage 3 Methode Duurzaam Rendement

De Duurzaam Rendement (DuRe) methode is er op gericht om de meerwaarde van duurzame ingrepen (in dit kader de Zilte Landbouw) voor belanghebbenden te evalueren en inzicht te krijgen de mogelijkheden om deze meerwaarde financieel en economisch rendabel te maken.

Vanuit de DuRe methode wordt niet alleen op productniveau (zilte landbouwproducten) maar ook op bedrijfs- en omgevingsniveau (welke combinatie van productie en functies maken zilte landbouw rendabel) geanalyseerd. Daarbij wordt gekeken naar de gebiedspotentie en -randvoorwaarden en de gehele keten voor een rendabele productie.

Evaluatie project Zilte Landbouw op basis van Duurzaam Rendement

Bij de evaluatie worden de volgende onderdelen geïnventariseerd en beschreven:

- Rendementen en Belanghebbenden

De potentiële duurzame rendementen van Zilte Proeftuin Texel worden in kaart gebracht op gebieds- en ketenniveau. Voor rendementen dienen altijd te onderscheiden belanghebbenden te bestaan om een rendement ook “activeerbaar” te kunnen maken.

- Rendementen kwalificeren en kwantificeren

Deze rendementen worden berekend. Generieke methodes zijn niet altijd adequaat omdat er meestal sprake van meerdere en verschillende soorten belanghebbenden, ieder met geheel eigen begrotings- en investeringsmethodes.

- Rendementen waarderen

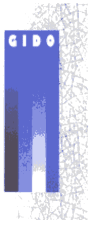
Als de rendementen in beeld zijn dienen de belanghebbenden bij elkaar gebracht te worden en via een gezamenlijk proces van “waarderen” tot een gemeenschappelijk plan gebracht te worden. Bij de evaluatie wordt kort gekeken naar de eisen die gesteld kunnen worden aan een procesarchitectuur die recht doet aan de belanghebbenden bij Zilte Proeftuin Texel.

- Rendementen activeren

Bij de evaluatie wordt geïnventariseerd welke mogelijkheden er zijn om de rendementen te financieren en voor samenwerkingsconstructies. Tevens wordt daarin bezien welke mogelijkheden er zijn om de vervolgvactiteiten te sturen (monitoren).

Vanuit deze resultaten kan bezien worden onder welke condities zilte landbouw elders in Nederland of Europa haalbaar gemaakt kan worden.

Bijlage 4 Vraagstelling Stichting Sint Donatus/Zilte proeftuinen.

Onderzoek naar

- gewas
- teelt
- markt

Waar staan jullie precies op welke onderdelen?

Wat heeft wat opgeleverd?

Waar moet nog wat aan gedaan worden.

Impact van het “probleem”/vraagstelling

- rond zilte gronden
- noodzaak om er iets aan te doen

Vraagstelling

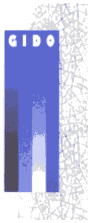
- welk gebied is het op wadden/friesland/n-holland en hoe groot
- gebieden Nederland en hun omgeving in kaart
- van wie zijn die gebieden
- van wie zijn de omgevingen
- hoe hard is het effect op de omgeving te maken
- wat is duurzaamheid/potentie
- levert het nieuwe ondernemingen op en nieuwe soorten ondernemers of is het vervangend
- levert het een impuls aan andere ondernemingen
- welke innovatie impuls gaat ervan uit waar anderen ook van kunnen profiteren
- speelt elders of op andere terreinen een zelfde vraagstelling

Economische getallen

- ha mogelijk in Nederland en elders
- potentiële productie
- potentiële afname
- mogelijke winst (nog moeilijk te benoemen vanwege onzekerheden teelt?) of is er al marge aan te geven (tenminste quitte in worst case scenario)
- effect voor lokale economie
- hoe klein- of grootschalig moet het zijn

Relevante organisaties?

- Ministeries LNV/VROM/EZ/RWS +?
- Europa
- Waterschappen
- Provincie Friesland
- Provincie Noord-Holland
- Floriade 2012
- Welke gebieden elders? B.v. Zeeland

Bijlage 5 Uit: Commerciële analyse Zilte proeftuin/ Innonet 2008/ C. Van Schaik

De basis van het concept is gericht op zilte productie. In het kader hiervan zijn grofweg twee scenario's denkbaar en realiseerbaar:

- A. De bedrijfsvoering van een bestaand agrarisch bedrijf (gedeeltelijk) omvormen naar een bedrijf waar zilte productie plaatsvindt;
- B. Het opstarten van een nieuw op te zetten agrarisch bedrijf met (deels) zilte productie.

Wij achten op voorhand scenario A, bedrijfseconomisch gezien, het meest realistisch, mede gezien het meer kapitaal- en risico-intensieve scenario B. Binnen het concept wordt de zilte productie gecombineerd en/of aangevuld met een restauratieve en recreatieve invulling.

Het concept dient altijd in het motto 'van(uit) de grond naar de mond' te staan en tevens breed toegankelijk te zijn. Een en ander kan in combinatie met reeds bestaande initiatieven en/of ondernemingen worden ingevuld, waardoor de kapitaalsintensiviteit (onder andere aanvangsinvesteringen) afneemt. De nadruk zal dan met name op profilering liggen.

De recreatieve invulling van 'Zilte ProefTuin' valt te onderscheiden in dag- en verblijfsrecreatie. Beide kunnen in combinatie met bestaande recreatiebedrijven worden ingevuld. Denk hierbij aan camping- en/of bungalowparken, groepsaccommodaties en/of bed- & breakfast- accommodaties.

Bij dagrecreatie kan worden gedacht aan activiteiten waarbij de investeringen minimaal zijn en de exploitatie wordt gedragen door entreeheffingen, betaalde arrangementen en/of andere betaalde initiatieven, waarbij het natuurlijk landschappelijk karakter onderscheidend is.

Denk aan aanvullende restauratieve etablissementen en/of verkooppunten als een lodge, bistro en/of 'streekwinkel'.

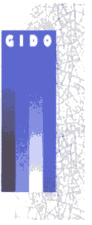
De bedrijfseconomische haalbaarheid van het concept hangt af van de specifieke invulling van de investeringen en exploitatieverwachtingen, en dient gebaseerd te zijn op een businesscase op een specifieke locatie. Het meest realistisch achten wij op voorhand een scenario waarbij een bestaand agrarisch bedrijf (deels) wordt ingericht met zilte productie

in samenwerking c.q. combinatie met een bestaand restaurant, aanvullende dagarrangementen en aansluiting bij bestaande verblijfsaccommodaties. Daarbij dienen met name investeringen op het gebied van profilering plaats te vinden.

Om de aantrekkelijkheid en de aanloop(periode) te beïnvloeden, zal gezocht moeten worden naar de mogelijkheid van financiële bijdragen vanuit maatschappelijke en overheidsinstanties en aansluiting bij bestaande agrariërs, ondernemers en/of initiatieven.

Vervolg en concrete invulling Een mogelijk vervolg is het oprichten van een stuur- en/of ontwikkelgroep van marktpartijen en maatschappelijke organisaties, welke het concept verder invulling geeft, financierings- en subsidiemogelijkheden onderzoekt, kennis en expertise uitwisselt, kandidaten/marktpartijen zoekt en een pilotproject benoemt, beschrijft en vorm geeft.

Daarna dienen achtereenvolgens de volgende acties ondernomen te worden: locatiekeuze, consortiumvorming (het samenbrengen van partijen voor uitvoering), het vaststellen van doelstellingen, het opzetten van een specifiek businessplan, het toetsen van de haalbaarheid, het opzetten van actieplannen, het vastleggen van

afspraken in overeenkomsten, het starten, het monitoren en het bijsturen van de uitvoering.